

Національна академія правових наук України
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

Павло Богуцький

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО

ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОСТІ

Київ-Одеса
Фенікс
2026

УДК 340.11+321.01

Б 73

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
(протокол № 4 від 9 вересня 2026 р.)*

Рецензенти:

Наталія Миколаївна Оніщенко, доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України;

Сергій Іванович Халимон, доктор юридичних наук, професор

Богущий П. П.

Б 73

Військове право: військово-правова реальність сучасності :
монографія / П. П. Богущий. – Київ; Одеса : Фенікс, 2026. – 224 с.
ISBN 978-617-8763-37-4

У монографії розкрито гносеологічні та онтологічні основи військового права, зосереджено увагу на особливостях військово-правової реальності в умовах сучасних збройних конфліктів. Визначено сутнісні ознаки військового права, його принципи і функції. Розглянуто систему військового права, надано інституційну характеристику її складових. Акцентовано увагу на праві військової служби, операційному праві, праві соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей та комплексному, міжгалузевому правовому інституті мобілізаційної підготовки й мобілізації у системі військового права. Розкрито статичку й динаміку військового права, здійснено характеристику військового законодавства, військових, цивільно-військових правових відносин. Зосереджено увагу на механізмі правового забезпечення оборони, воєнної безпеки, на взаємодії та взаємозалежності права національної безпеки й військового права, а також – на важливості системи військової юстиції для забезпечення військового правопорядку, військової дисципліни, захисту прав військовослужбовців.

Для науковців, практикуючих юристів, здобувачів вищої освіти і всіх, хто здійснює фахову діяльність у секторі безпеки й оборони України та виявляє інтерес до проблем військово-правової тематики.

УДК 343(477)(094.4)

© П. П. Богущий, 2026

© ДНУ «Інститут інформації, безпеки
і права НАПрН України», 2026

ISBN 978-617-8763-37-4

Зміст

Вступне слово	4
Розділ I. Методологія військового права: традиції та сучасність	
1.1. Гносеологічні основи військового права	7
1.2. Сучасна методологія юриспруденції та доктрина військового права . . .	18
1.3. Військово-правовий режим: предмет, метод, мета правового регулювання	25
Розділ II. Військове право у системі національного права	
2.1. Поняття військового права	34
2.2. Принципи, ознаки військового права	45
2.3. Функції військового права	52
2.4. Військове право і право національної безпеки: детермінанти єдності та взаємодії	60
Розділ III. Статика та динаміка військового права	
3.1. Нормативність військового права, стабільність і плинність військово-правових норм	71
3.2. Військове законодавство як юридична основа військового права	79
3.3. Дія військового права та механізм правового забезпечення воєнної безпеки	88
3.4. Військові, цивільно-військові правові відносини	97
Розділ IV. Система військового права	
4.1. Поняття та структура системи військового права	109
4.2. Інституційна характеристика системи військового права	115
4.3. Право військової служби у системі військового права	129
4.4. Право мобілізаційної підготовки та мобілізації	145
Розділ V. Військове право в умовах сучасного збройного конфлікту	
5.1. Військове право та правові заходи щодо підготовки до збройного конфлікту	156
5.2. Військово-правовий вимір сучасного збройного конфлікту	164
5.3. Операційне право в умовах сучасного збройного конфлікту	175
5.4. Правовий інститут бойового імунітету як міждисциплінарний інститут військового права	182
Висновки	194
Тезаурус	198
Література	212

Вступне слово

Юриспруденція розкриває теоретичні та практичні проблеми існування права в усіх сферах суспільного життя. Воєнна сфера чи не єдина у соціальному просторі, де дія права, правнича діяльність можуть видаватися такими, що не мають вирішального значення для відносин та взаємодії суб'єктів. Більш того, на думку багатьох, воєнна сила не розраховує на її підпорядкування правилам і вимогам, які стосуються у сучасних демократичних суспільствах захисту прав, свобод людини, встановлення справедливості та прагнення до свободи, що містить право. Помилковість такої позиції спростовується не лише світоглядним розумінням права, а й сучасними науковими розвідками, які охоплюють ті чи інші аспекти військово-правової реальності.

Ми можемо відверто стверджувати про відображення у доктрині військового права двох концептуальних підходів, які демонструють протилежне, навіть антагоністичне ставлення до призначення сучасних збройних сил у тоталітарних і демократичних державах – у політиці національної безпеки, що стосується виключно оборони держави та у політиці національної безпеки, заснованої на геополітичній експансії, на вирішенні власних національних інтересів за рахунок інших держав. Проте і в тоталітарних державах, збройні сили яких можуть використовуватися для підготовки та вчинення агресії, і в демократичних державах, де збройні сили виконують виключно функцію оборони від воєнних загроз, від агресії, встановлені та діють норми, якими урегульовані відносини між військовослужбовцями, визначені правила щодо організації та управління військом, щодо відповідальності за військові делікти тощо. Політичний антагонізм демократичного та тоталітарного порядків виявляється у змісті військового права – військове право у демократичних суспільствах забезпечує, на відміну від тоталітарних держав, реалізацію ідеї права у воєнній сфері, підтримує взаємодію з основним соціальним актором, зацікавленим у збройних силах, у належ-

ному виконанні збройними силами функції оборони – з державою, на основі сутнісних ознак права, як складного соціального явища. Відтак зміст військового права у демократичних державах суттєво відрізняється від змісту військового права у тоталітарних державах. Така відмінність виявляється найбільш зрозумілою у різному ставленні військового права до головного адресата військово-правових норм – військовослужбовця.

Державно-потребовий підхід до постаті військовослужбовця, його використання у збройних конфліктах виключно як необхідного ресурсу для отримання переваг, для вирішення військових задач, що характерно для тоталітарних режимів, та соціально-спрямований підхід, заснований на визнанні військовослужбовця як суб'єкта, який виконує обов'язок щодо захисту Вітчизни від воєнних загроз і тому має найвищого рівня соціальні та правові гарантії власного статусу, розраховує на відповідне ставлення не лише безпосереднього командира, начальника, а й загалом військового командування та органів державної влади – різні підходи у формуванні та розкритті змісту військового права.

Такі підходи є важливими не стільки у нормативно-правовому визначенні статусу осіб, які проходять військову службу, не стільки навіть у відображенні засадничих положень щодо статусу військовослужбовців у Конституції, скільки у реальному їх становищі у суспільстві. Право на стороні військовослужбовців – ось що визначає військове право у демократичному суспільстві. Вказаний висновок обґрунтовується головним, що є у воєнній сфері, – забезпечення національної безпеки, захист національних інтересів від загроз воєнного характеру, тобто – забезпечення воєнної безпеки.

Поєднання військово-правового регулювання у напрямку правового забезпечення воєнної безпеки з необхідністю ефективного гарантування статусу військовослужбовців має закономірність – воєнна безпека не досягається без правової визначеності у регулюванні усіх військових, цивільно-військових відносин, що існують у воєнній сфері, та у зосередженні правового впливу на досягненні високого рівня соціального визнання статусу військовослужбовців. Соціальна, правова захищеність військовослужбовців стає неодмін-

ною складовою правових заходів щодо оборони, стає необхідною складовою правового забезпечення воєнної безпеки.

Забезпечення воєнної безпеки є багатогранною діяльністю держави, первинність функції оборони для держави є очевидним фактом, підтвердженням соцієтальним призначенням держави. Проте демократичний механізм реалізації вказаної функції полягає не лише у формуванні та розвитку сучасних збройних сил, а й у використанні можливостей права для успішного забезпечення виконання завдань щодо оборони держави, у створенні правових умов для соціальної консолідації усіх громадян у діяльності щодо захисту Вітчизни з визначенням та підтриманням високої соціальної оцінки статусу військовослужбовців, інших осіб, які діють з метою досягнення стану воєнної безпеки усього суспільства.

Військово-правова реальність сучасності – правова реальність, що зосереджується навколо суб'єктів, які діють у воєнній сфері або ж – у сфері оборони, для захисту найважливіших національних інтересів від воєнних загроз. Військово-правова реальність сьогодні вимагає уважного та послідовного розвитку військового права, телеологічні ознаки якого стають все більш очевидними та все більш значущими для соціального існування в умовах, які характеризують кризу світового порядку, виявляються у загостренні геополітичного протистояння.

Збройні конфлікти – локальні, регіональні, у сучасних умовах набувають характеру загроз, що не лише ставлять під сумнів існування окремих держав, національних спільнот, а й вказують на загрозу нової світової війни, яка може завершити історію людства. Саме тому ми з надією на можливість ефективного правового впливу на воєнну сферу звертаємося до військового права – права, що виникає та діє для забезпечення воєнної безпеки, для ефективного вирішення завдань, що стосуються оборони, захисту суспільства від найбільш небезпечних загроз, якими є загрози воєнного характеру, права, що існує для військовослужбовців, для тих, хто виконує важливу соціальну місію від імені держави – захищати життя людини, зберігати мир для національних суспільств, а відтак – для світового порядку.